

Юбілейний збірник на пошану
м. Д. І. Базиля
К., 1927 (ч. 8-х)
1
551

В. М. БАЗИЛЕВИЧ
(Київ).

ДЕКАБРИСТ ЮШНЕВСЬКИЙ ТА ГНІДИЧ.

Олекса Петрович Юшневський, генерал-інтендант 2-ої армії, один з директорів «Южнаго Общества», друг і порадник Пестелів, був видатним серед декабристів.

Це визнав і Найвищий Карний Суд, зарахувавши Юшневського, разом з князем С. Трубецьким, братами Борисовими й іншими активними учасниками «14 декабра», до 1-го розряду. Присуд до кари на смерть через відсічення голови згодом замінено йому на каторжні роботи.

А через це, здавалося-б, що на Юшневському давно повинні були-б спинити свою увагу дослідники, що присвятили багато робіт окремим декабристам, часто мало помітним і мало звязаним з таємними товариствами.

Але, окрім доповіді проф. Київського Університету П. В. Голубовського, зачитаної р. 1904-го в «Историческомъ Обществѣ Нестора-Лѣтописца», та статті А. Г. в «Русскомъ Биографическомъ Словарѣ», — про Юшневського немає жадної спеціальної роботи¹⁾.

Це, а знов-же й знайомство з деякими невиданими матеріалами з архіву декабриста, спонукала автора цієї статті взятися за Юшневського й зібрати до одного цілого розкидані про нього дані.

Підчас роботи над темою з'ясувалося, що про час перебування Юшневського в засланні збереглося досить матеріалів. З них, насамперед, листи декабриста й його жінки, як видані, так і невидані, а так само багато згадок про нього в спогадах декабристів і інших осіб, що зустрічалися з ним у Сибіру.

Далеко слабше освітлено важливіший і цікавіший для дослідника руху період діяльності Юшневського перед повстанням. Про

¹⁾ Скорочений зміст доповіді П. В. Голубовського надруковано в «Чтеніяхъ въ Истор. О-вѣ Нестора-Лѣтописца», т. XVIII, вип. II, відд. I, К. 1905 р., стор. 64—65 і повторно мало не без змін, як передмова до виданих за його-таки редагуванням «Писемъ декабриста А. П. Юшневскаго и его жены М. К. изъ Сибири», К. 1908 (Одбитка з «Чтеній въ О-вѣ Нестора-Лѣтописца», т. XVIII — XXI).

А. Г. «Юшневскій Алексій Петровичъ» — «Русскій Биографическій Словарь. Томъ Шаповъ-Юшневскій». Спб. 1912 р. Біографічні дані див. ще в виданні «Декабристы. 86 портретовъ», М. 1906, стор. 272—274 та в «Алфавите декабристовъ под ред. Б. Л. Молдалевскаго и А. А. Сиверса» («Восстание декабристовъ», т. VIII) Лгр. 1925 року, стор. 214, 429—430.

нього, головне, дають відомості хоч і односторонні, матеріали Слідчої Комісії²⁾, а так само уривкові дані з архіву Юшневського³⁾.

Ця стаття то є один з фрагментів праці про Юшневського. Стосується вона періоду до 1825 року й трактує про стосунки декабриста до поета Гнідича.

Уперше познайомивсь Юшневський з Гнідичем, ще за Павла I, коли обидва вони вчилися на Московському університеті. Знайомство це незабаром перейшло в гарячу приязнь.

М. І. Гнідич (народ. р. 1784), син дрібного полтавського поміщика, вступив туди в березні року 1800 (перед тим він навчавсь у семінарії й у Харківському колежіумі⁴⁾). Мало не його одноліток О. П. Юшневський (народ. р. 1786), син митного інспектора на Поділлі, вступив до університету з Благородного пансіону при ньому⁵⁾.

Про перебування Юшневського й Гнідича в університеті збереглося мало відомостей.

Із спогадів Гнідичевих товаришів знаємо, що його любили за добру вдачу й за гаряче захоплення поезією. Відомо й те, що Гнідич старанно працював над науками, багато й вдумливо читав, віддавався

²⁾ «Донесение Слѣдственной Комиссiи» та інші офіційні матеріали, що їх зібрав, напр., В. Богучарський-Базилевський у його книзі «Государственная преступленія въ Россiи въ XIX в.», т. I, Спб, 1906 г.; «Восстание декабристовъ», вид. Рос. Центрархиву, т. IV («Дѣло П. И. Пестеля»); невидане «Дѣло» Юшневскаго й деякі інші.

³⁾ Значну частину листів Юшневського з Сибіру видав, як казано вище, П. В. Голубовський. Крім того, деякі матеріали з тієї-ж збірки використав я в таких статтях: «Из архива декабриста Юшневскаго» в збірникові «Бунт декабристовъ», Лгр. 1926; «Письма декабриста П. В. Аврамова из Сибири (Из архива Юшневскихъ)» в зб. «Декабристы на каторге и в ссылке», М., 1925; «Декабристы Крюковы, Вольф, Фаленберг и Борисовы в 1845 году.» — «Былое», 1925, № 5 (33). Див. ще «Декабристи на Київщині», К. 1926, с. 17, 48—49 і статтю про декабристів після амністії в зб. «Рух декабристів», Харків, 1926.

⁴⁾ Можливо, що Гнідич деякий час учивсь у Благородному пансіоні Московського університету, як гадає, наприклад, його біограф П. Тіханов («Сборникъ Отд. Рус. яз. и словесн. И. Академіи Наукъ», т. 33, Спб., 1884, с. 6). Але інші дослідники, наприклад, І. Н. Розанов («Русская лирика», М. 1914 р., стор. 330, примітка), вважають це за безпідставне.

⁵⁾ Згадкою про перебування Юшневського в пансіоні є його свідоцтво про отримання срібної медалі, що збереглося серед паперів декабриста:

«Императорскій Московскій Университетъ, отдавая должную справедливость похвальному поведенію обучающагося въ Гимназіи онаго своєкоштнаго пансіонера Алексѣя Юшневскаго, наградила его въ публичномъ своемъ собраніи Юня 30 дня 1800 года серебряною медалью. Въ засвидѣтельствованіе чего и данъ ему сей листь за подписаніемъ Директора Университета и съ приложеніемъ Университетской печати».

М. П.

Иванъ Тургеневъ.

Оригінал на папері завбільшчи 20½ × 26 см. Те, що відзначено розбивкою, вписано в друкований бланк. Директор Університету Іван Петрович Тургенев — масон, член-фундатор «Дружескаго Ученаго Общества», друг М. І. Новикова, був повернутий за Павла I з заслання й призначений на директора університету. Сини І. П.—А. та М. Тургенєви виховувалися в пансіоні. Микола Тургенєв був учасник таємних товариств.

літературним зайняттям. А втім, це не перешкодило йому, закінчуючи курс, мріяти про перехід на військову службу, що, на його думку, „превосходить всь прочія“. Та батько не дозволив Гнідичеві залишити університет, і він скоривсь.

Про Юшневського відомо ще менше. Більше здогадуємося з натяків, аніж знаємо точно, що й він щиро віддавався роботі в університеті й багато читав з різних наук. Уже в той час складалася любов Юшневського до наукової книги, що вона так зміцнилася в роки заслання, коли він писав: „для меня... жить значить читать — лишь бы только не произведения фантазии, а что-нибудь дельное“¹⁾.

Окрім професорських лекцій та читання книжок, на обох приятелів добре впливала компанія товаришів, серед яких чимало було людей, що опісля становили почесну славу на ниві науки й літератури.

Закінчивши Московського університета²⁾, приятелі переїхали до Петербургу й тут стали на службу: Гнідич спочатку за писаря, а потім, з р. 1805, „младшим помощником столоначальника въ Департаментъ Народнаго Просвѣщенія“, Юшневський — за перекладача в „Коллегіи Иностранныхъ Дѣлъ“, готуючися до служби в дипломатичному відомстві.

Переїзд на нове місце, в чужу для них північну столицю, звичайно, сприяв зміцненню приятни університетських товаришів. Почуття самотності в незнайомому місті притягувало їх один до одного, інтерес до літератури й театру, спогади про недавні студентські роки, нарешті, спільність їх поглядів розвивали й зміцнювали їхні приятельські відносини.

Які були під той час суспільні погляди Юшневського, не важко догадатися: то були „вольнолюбивыя мечты“, що завели його через кілька років до „Союзу Благоденствія“, потім до „Южнаго Общества“ — і, нарешті, на сибірську каторгу.

Про настрої Гнідичеві довідуємося з його творів того періоду. „Священный долгъ намъ есть для блага всѣхъ трудиться“, писав р. 1804 Гнідич і в низці віршів розвивав думки про те, що треба допомагати тим, кого зневажено й покривджено, то-що.

Недурно за цей час Гнідич близький був до „Вольнаго Общества любителей словесности, наукъ и художествъ“ — гуртка столичної ліберальної молоді, що мав на меті збуджувати „ревность ко благу отечества, къ благу всѣхъ людей“³⁾.

Записна книжка Гнідичева зберегла чимало його думок. У ній він є прихильник поступінного розвитку суспільного життя, що вірить у силу розуму, який заправляє ходом історії. Але та сама

¹⁾ „Письма Юшневскаго“... с. 141.

²⁾ Юшневський курса в університеті не закінчив. „Алфавит декабристов“, с. 429. Гнідич „30-го декабря 1802 года по прошению уволенъ съ аттестатомъ“. П. Тиханов, *ibid.*, стор. 79.

³⁾ И. Н. Розанов, „Русская лирика“, с. 123, 332.

книжка дає підстави бачити в Гнідичеві пасивну людину, що тільки мріє про волю, але не має нахилу до активних учинків, щоб здобути її. Він розумів, наприклад, що іноді „государства доводятся до такого положенія, что въ нихъ мыслящему человѣку ничего не можно сказать безъ того, чтобы не показаться осуждающимъ и власти, которыя это дѣлають, и народъ, который это переносить“. „Въ такія времена безнадежныя должно молчать“, додавав він¹⁾.

У своїй громадянській пасивності Гнідич був протилежністю Юшневському, що не тільки не мирився з дійсністю навколо себе, а намагався змінити її через державний переворот.

Підчас свого перебування в Петербурзі Юшневський і Гнідич потрапили в коло спостережень С. П. Жигарьова, відомого мемуариста, вихованця, як і вони, Московського університету. Через цей щасливий збіг обставин ми маємо кілька дрібних, але характерних про них відомостів.

Перший запис Жигарьова про Гнідича та Юшневського стосується лютого р. 1806. Тут Жигарьов згадує за намір Гнідича написати драму на 15 дій і про те, що „когда приятели его, въ особенности смѣтливый Алексѣй Юшневскій, стали издѣваться надъ его намѣреніемъ, онъ доказывалъ, что большія піесы, въ которыхъ сюжетъ раздѣляется на нѣсколько сутокъ, совсѣмъ не диковинка“²⁾.

Ширший другий запис, що стосується 19 лютого р. 1807, де Жигарьов наводить свою розмову з Юшневським про Гнідича. — Даємо з нього уривок.

„Приходилъ сослуживецъ мой Алексѣй Юшневскій, бывший нашъ студентъ, пріятель Гнѣдича, малый умный и чудакъ преестествонный. Онъ засталъ меня за письменною конторкою съ перомъ въ рукѣ. „Что дѣлаешь?“ — „Пишу“. — „Сочиняешь?“ — „Описываю“. — „Какого чорта ты описываешь?“ — „Не чорта, а свой день“. — „Славное занятіе! И не скучно?“ — „Привыкъ“. — „Правда, ко всему привыкнуть можно“... — „Кромѣ голода“... — „И жажды“, подхватилъ онъ: „Прикажи-ка подать чаю“ — „Прикажи самъ“.

„Юшневскій велѣлъ принести самоваръ и чайный приборъ, поставилъ столикъ и, накрывъ его салфеткой, расположился пить чай, еп amateur. „Вы всѣ профаны“, сказалъ онъ, „пьете чай кой-какъ; надобно пить его со вкусомъ, какъ пьютъ московскія купчихи“. — „Кушай во здравіе; у меня чай московскій; его станеть на годъ на всю артель сослуживцевъ“. — „Знаю; Хмѣльницкій“³⁾ не нахвалится твоимъ чаемъ; оттого-то, признаться, я и зашелъ къ тебѣ“.

¹⁾ „Записная книжка“ Гнідича. „Сборникъ Отд. Рус. яз. и слов.“ т. 33, с. 75. Див. також И. Н. Ждановъ, „Сочиненія“, т. II, Спб. 1907, с. 34—35.

²⁾ „Записки Степана Петровича Жигарьова. Изданіе Русскаго Архива“. М. 1890, с. 158—159.

³⁾ Хмельницкій, Н. І. (1789—1845), письменник, автор багатьох водевілів; згодом смоленський і архангельський губернатор.

собо за откровенность'. — Впрочемъ это шутка, а зашелъ я къ тебѣ вотъ зачѣмъ: не хочешь ли познакомиться съ Гнѣдичемъ? — Какъ не хотѣть! — Такъ отправимся къ нему завтра'. — Нѣтъ, не могу'. — Почему же? — Надобно подождать пока поуменью: все это время я очень глупъ'. — Такъ намъ долго придется ждать'. — Богъ не безъ милости! Я былъ свидѣтелемъ и не такихъ чудесъ'. — Какихъ же? — Я видѣлъ слабоумнаго Грамматина на степени перваго ученика въ пансіонѣ, и умнаго золотомедальнаго ученика Граве на публичномъ Нѣмецкомъ театрѣ, въ роли странствующаго башмачника'. — Что жь это доказываетъ? — Это доказываетъ, что первые бываютъ послѣдними и послѣдніе первыми'. — Теперь подлинно я вижу, что мы долго не пойдѣмъ къ Гнѣдичу' « і т. д.

Запис Жигарьова цікавий тим, що малює майбутнього декабриста в обстанові дружньої, невимушеної розмови і що в ній не розгадувано за Гнѣдича. Інтерес запису збільшується через примітку, що зробив Жигарьов другого дня, 20 лютого: «Я показывалъ Юшневскому вчерашній дневникъ мой. Онъ удивился, прочиталъ его, и не утерпѣлъ, чтобы не подписать подъ нимъ: съ подлиннымъ вѣрно, примолвивъ: „долго не идти намъ къ Гнѣдичу“¹⁾».

Отже, у цьому випадкові, є дуже рідкий, мало не єдиний у мемуарній літературі запис розмови, що її текст перевірили потім обидва розмовники.

Дальші записи не дають нічого по суті для нашої теми. Вони описують знайомство Жигарьова з перекладачем «Ліяди», вражіння, як читає Гнѣдич свій переклад («Гнѣдичъ читаетъ хорошо и внятно, только чуть ли не слишкомъ театральнo и громогласно...») і свої дальші з ним зустрічі. У цих записах для нас цікаво, що, оповідаючи про Гнѣдича, Жигарьов згадує про Юшневського, то як про об'єкт для бесіди, то як про супутника Гнѣдичевого, що охоче брав участь у розмовах на літературні теми.

Після цих епізодів 1806—1807 рр., що їх зберіг Жигарьов, у наших відомостях про взаємовідносини між Юшневським та Гнѣдичем настає п'ятнадцятьрічна перерва.

За цей час обставини перекидали Юшневського в різні місцевості держави, він мав успіх на службі й, змінивши дипломатичну службу на інтендантську, був генерал-інтендантом 2-ої армії, що її штаб стояв у Тульчині на Поділлі.

Гнѣдич, як і раніш, сливе не виїжджаючи жив у Петербурзі, на службі з р. 1811 в Імп. Публічній бібліотеці, працюючи над перекладом «Ліяди» і стежив за літературним і театральним життям столиці.

Але ось два позовклих аркушки з підписом: «N. Гнѣдичъ» і датами «1822» та «1823», що збереглися серед паперів Юшневського, свідчать про те, що дружба університетських приятелів продовжується, підтримана листуванням, хоч і не частим.

¹⁾ «Записки С. П. Жигарева», с. 312—314.

Листування, після деякої перерви, як видно з Гнѣдичевого листа, відновив Юшневський, що разом з листом надіслав своєму другові в подарунок тютюну.

Гнѣдич не забаривсь одгукнутися на послання Юшневського цим листом, що наводиться цілком¹⁾.

С. П. бургъ. Дек. 14. 1822.

Любезнѣйшій Другъ Алексѣй Петровичъ!

Безъ увѣреній можешъ ты повѣрити, що дружескій отзывъ твой былъ для меня, какъ первый отзывъ весны, какъ голосъ родного на чужинѣ, однимъ словомъ, какъ письмо согрѣтое душою, для души замерзающей въ климатъ медвѣжьемъ, въ землѣ клюквы и брусники. Оно однакожъ доставлено мнѣ кѣмъ-то и отъ кого-то. Слѣдовательно, кромѣ свидѣтельства, что ты здоровуешъ, помнишь меня и любишь, ничего болѣе про тебя не знаю почтенной другъ мой. Добрѣйшаго полковника Аврамова²⁾ духомъ не слышу. Рѣшаюся однако, полный желаніемъ писать къ тебѣ, пустить письмо на волю Божію, прося ее доставить его въ Тульчинъ, отколѣ ты пишешъ. — Мое життє по старому: одиноко и смирно и еще болѣе уединенно, какъ бывало прежде. «Бываетъ грустно мнѣ но скучно не бываетъ». Я ни несчастливъ, ни счастливъ. Не несчастливъ потому, что имѣю средства, или лучше сказать силу души, обойтись безъ людей, найти наслажденіе для сердца у себя дома и сохранить, сколько можно, свободу, первый источникъ счастья земного. Несчастливъ потому, что одинъ; а одинъ потому, что для существъ, можетъ быть и не отречшихся бы подать мнѣ руку на жизнь и смерть — лежить передо мною страшная бездна — бѣдность! Музы, однакожъ, ты знаешъ, ее не боятся: стихами Омера я ихъ заманиваю || (а. 1 об.) въ уголь мой и прошу отъ нихъ стиховъ же Омера. Даютъ ли онѣ ихъ мнѣ, или нѣтъ — это дѣло иньшее; но я уже при концѣ моря; и, если не вынесу на берегъ ничего пріятнаго для другихъ, то покрайней мѣрѣ буду почитать лучшимъ въ життєи моеї время, въ которое плавалъ я по этому Океану ума и жизни творческой. —

Все, что слыхивалъ про тебя, любезной другъ, есть темная молава, устное преданіе! Знаю только, что ты счастливъ, какъ стоишь быть. Довольно и этого для знанія, но мало для дружбы. Мѣшокъ такой же какъ табаку, и вѣстей о тебѣ былъ бы для меня не лишній. Побалуй дружбу. За табакъ много благодаренъ; жаль, что везенный осенью, доставленъ онъ мнѣ совершенно затхлымъ. Впрочемъ онъ не крѣпокъ, какъ дубекъ

¹⁾ Листи Гнѣдичеві писано на папері великого поштового формату (20 × 25½ см.) безъ водяних знаків. Подаємо таким самим правописом і з тими самими розділовими знаками.

²⁾ Аврамов П. В. (1791 — 1836), член «Союза Благоденствія» та «Южнаго Общества», полковник, командир Казанського пішого полку, близький приятель Юшневського.

